

Аверін Віктор Григорович (1885–1955 рр.)

Доктор сільськогосподарських наук, професор Аверін Віктор Григорович народився 18 жовтня 1885 року у селі Чепіль Зміївського повіту Харківської губернії (нині Ізюмський район Харківської області). Дід Аверіна працював штейгером (керуючий робітниками на гірничому підприємстві) Лисичанського гірного району. Батько Григорій Петрович був землеміром із середньою освітою, після 30 років служби вийшов у відставку в чині губернського секретаря та одружився на вдові дрібного поміщика. Мати Аверіна рано померла. В родині Аверіних усі цікавилися дослідженнями природи, майбутній вчений ще з юнацьких років займався збиранням та дослідженням птахів і комах (переважно жуків). У 1905 році Аверін закінчив гімназію № 2 м. Харкові. У цьому ж році його батько збанкрутував, а родина – батько та два молодших брата – залишилися на утриманні Вьктора Григоровича, який почав заробляти гроші приватними уроками і лекціями. 2 листопада 1908 року помер батько.

Після закінчення гімназії вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. У студентські роки був членом-співробітником (з 1910 р.) та дійсним членом (з 1912 р.) Харківського товариства дослідників природи і зробив низку доповідей на тему орнітології та охорони природи. У квітні-жовтні 1911 р. працював практикантом ентомологічного бюро Харківської губернської земської управи. Під час навчання в університеті опублікував 9 наукових праць в галузях ентомології та орнітології. Серед них – робота «К орнитологии Харьковской губернии», в якій наведено матеріали про 180 (!) видів птахів. Праця стала однією з найбільш ґрунтовних у дослідженні птахів Харківщини та отримала низку позитивних відгуків наукової спільноти.

Університет закінчив у 1912 році, отримавши диплом 1-го ступеня. Згодом здобув науковий ступінь кандидата природничих наук, написавши роботу «Про будову нижньої гортані воронових (Corvidae)» під керівництвом О. М. Нікольського.

Від 1912 року – помічник губернського ентомолога.

З 1 лютого 1913 р. до листопада 1919 р. – завідувач ентомологічного бюро Харківського земства – першого в Україні. На цій посаді, зокрема, створив і редагував перший в Україні періодичний журнал про шкідників сільського господарства – «Бюллетень о вредителях сельского хозяйства и меры борьбы с ними» (виходив у 1913—1916 рр., загалом було випущено 22 номери). Наприкінці 1910-

х – на початку 1920-х рр. він приділив значну увагу дослідженню Лиманських озер у Харківській області.

У 1917 р. організував «Харківське губернське товариство аматорів псового та збройного мисливства», яке згодом було перейменовано на Всеукраїнську спілку мисливців і рибалок (ВУСМР). У 1923 р. створив журнал «Охота и рыболовство» і став його редактором (у подальші роки журнал змінював назву та редакторів тричі: «Украинский охотничий вестник», «Украинский охотник и рыболов», «Український мисливець та рибалка». Брав участь у редагуванні збірки «Природа и охота на Украине» та газети «Радянський мисливець та рибалка».

У 1915 році за сумісництвом розпочав викладацьку діяльність у Харківському сільськогосподарському інституті. У 1920–1922 рр. викладав курс мисливствознавства, з 1927 р. – біологію лісових звірів і птахів. З 1 жовтня 1915 р. – позаштатний асистент кафедри прикладної зоології ХСГІ, з 28 березня 1916 р. – молодший асистент, у 1918–1927 рр. – старший асистент, у 1927–1930 рр. — викладач).

У 1919–1925 рр. очолював губернську станцію захисту рослин.

З 1925 р. – завідувач відділу захисту рослин Народного комісаріату землеробства Української РСР (Наркомзему УРСР).

У 1925 році під керівництвом Аверіна у районі селища Савинці Балаклійського району Харківської області вперше в Україні було застосовано авіаційний хімічний обробіток угідь для боротьби з італійською сараною.

У 1926–1928 р. редагував збірник «Захист рослин».

У 1929 р. за власною ініціативою створив першу науково-дослідну лабораторію мисливського господарства (з січня 1930 р. – Центральна Державна науково-дослідна мисливська лабораторія Народного комісаріату закордонних справ УРСР, з 1931 р. – Українська мисливсько-промислова зональна біостанція, з 26 лютого 1933 р. – Українська зональна науково-дослідна мисливсько-промислова біостанція, в цьому ж році була закрыта). Лабораторія займалася гістологічним та морфологічним вивченням хутра різних видів мисливських тварин, дослідженням живлення тварин та їх підгодівля; фауністичними дослідженнями, вивченням хвороб. Вона проводила експедиції з метою вивчення мисливських видів тварин і птахів; створювала виставки, видавала публікації.

У 1931–1932 рр. разом з Олексієм Олексійовичем Мігуліним та Тимофієм Даниловичем Страховим брав активну участь у створенні першого в Україні факультету захисту рослин Харківського

сільськогосподарського інституту. З 29 червня 1930 р. і до самої смерті – завідувач кафедри зоології та ентомології цього вишу.

У середині 30-х рр. ХХ ст. Віктор Григорович фігурував у справі НКВС як можливий учасник контрреволюційної діяльності у зв'язку зі справою проти В. В. Станчинського та Б. К. Фортунатова. За свідченнями доньки Ірини Аверіної, вчений очікував арешту, оскільки в органів держбезпеки вже існувало досє з матеріалами проти нього. У цей період були репресовані його колеги, а також його брат – відомий художник-аніمالіст Всеволод Григорович Аверін.

Після арештів колег він фактично припинив наукову діяльність: якщо в 1920-х рр. він опублікував 219 праць, то у 1930-х – лише 28. Він зосередився на педагогічній роботі з дітьми та молоддю. Сприяв створенню Палацу дитячої та юнацької творчості в Харкові, де у 1934–1941 рр. очолював зоологічний відділ. Там він організував роботу з юними натуралістами, залучив до співпраці зоологів, започаткував традицію «Дня птахів» і підготував нове покоління майбутніх біологів.

Паралельно продовжував викладати в Харківському сільськогосподарському інституті. 5 липня 1937 р. без захисту дисертації, за сукупністю наукових праць, йому присуджено ступінь доктора сільськогосподарських наук. 17 грудня 1939 р. отримав звання професора. Паралельно викладав у низці інших установ: Харківському інституті народної освіти ім. О. Потебні, Комуністичному університеті ім. Артема, Харківському лісовому інституті та на курсах садоводів харківського місцькомгоспу.

У 1938 р. Віктора Григоровича було звільнено з посади завідувача кафедри та призначено виконувачем обов'язків завідувача, проте у 1940 р. – поновлено як завідувача кафедри. 9 січня 1941 р. обраний членом обкому Союзу вищої школи та наукових установ. У травні того ж року виступив із доповіддю «Историко-географической обзор видов родов *Carabus* и *Cicindela* фауны УССР» на фауністичній конференції в Києві, проте її текст не зберігся.

З початком німецько-радянської війни у 1941 р. ХСГІ було евакуйовано до міста Каттакурган (Узбекистан), де інститут продовжував роботу в період з 19 вересня 1941 р. до 10 серпня 1944 р. Упродовж цього часу професор Аверін досліджував шкідників нових для регіону культур, зокрема цукрового буряка, брав участь в авіаекспедиції з боротьби з клопом шкідливою черепашкою у передгір'ях Зеравшанського хребта, а також очолював Державну надзвичайну комісію при РНК УзРСР із боротьби з червцем

Комстока. Професор Аверін виконував також консультативну роботу для органів влади Узбекистану з питань захисту рослин.

Після повернення до Харкова у 1944 р. долучився до відновлення інституту, приміщення якого були частково зруйновані внаслідок війни. Він зарекомендував себе як один із провідних викладачів і улюбленець студентів. За активну участь у відновленні інституту та багаторічну наукову й педагогічну діяльність був відзначений державними нагородами – медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (1945) та орденом Трудового Червоного Прапора (1946). У 1946–1951 роках отримав кілька подяк за сумлінну працю, наукові здобутки та участь у громадському житті інституту.

Водночас зазнавав утисків з боку адміністрації ХСГІ, зокрема отримав дві догани у 1947 р. та 1949 р. за нібито порушення в роботі кафедри зоології та ентомології. Наукова активність ученого знизилася після 1947 р., що частково пов'язано з наслідками серпневої сесії ВАСГНІЛ та загостренням репресій у науковому середовищі. Його виключили зі складу вченої ради Інституту генетики і селекції АН УРСР.

Незважаючи на високий науковий авторитет, під підозрою радянських органів через зв'язки з репресованими колегами та підозри у причетності до так званої «асканійської контрреволюційної організації». Він ніколи не був членом КПРС, що також вплинуло на його кар'єру. В умовах сталінських репресій відмовлявся від власних публікацій з природоохоронної тематики, але не вдавався до доносів чи звинувачень проти колег.

Незважаючи на труднощі, продовжував брати участь у наукових конференціях. Зокрема, у 1945 р. – у 16-му пленумі секції захисту рослин у Тбілісі, у 1949 р. – на Всесоюзній нараді з питань полезахисних лісосмуг при ВІЗР ВАСГНІЛ, а у 1950 р. – у двох конференціях у Києві з питань екології та фауни УРСР. У цей період він працював над методами біологічного захисту рослин, зокрема залученням комахоїдних птахів і хижих комах, та планував видання двох монографій – «Сільськогосподарська орнітологія» і «Фауна турунів УРСР». Останню завершити не вдалося – збереглася лише анотація, підготовлена на основі музейних і особистих колекцій, що включали понад 5000 екземплярів жуків роду *Carabus* та *Cicindela*.

Активно займався громадською діяльністю: був членом правління Харківського будинку вчених, депутатом Харківської міськради трьох скликань, а також представником Харківського відділення Всеукраїнського товариства охорони природи. У 1947 р.

став співзасновником Українського ентомологічного товариства, що відіграло важливу роль у розвитку ентомології в Україні.

До останніх днів життя продовжував працювати у ХСПІ, викладаючи на факультетах захисту рослин та лісового господарства, а також працював над навчальним посібником «Значення птахів у сільському, лісовому та рибному господарствах СРСР». У післявоєнні роки опублікував вісім наукових праць, підготував п'ятьох аспірантів.

Помер 28 грудня 1955 року в Харкові.

За весь період трудової діяльності Віктор Григорович опублікував понад 340 праць з ентомології, орнітології, теріології, мисливствознавства, рибництва і охорони природи.

Його ім'ям був названий вид жуків *Hoplia averini* Medvedev, 1952. Пізніше було встановлено, що це синонімічна назва жуків *Hoplia raupera* Krynicky, 1832.

На окрему увагу заслуговує природоохоронна діяльність Віктора Григоровича.

У 1920-х рр. він очолив природоохоронну справу на Харківщині та Україні загалом. Домігся створення державних Надморських заповідників, які станом на 1929 р. мали площу 25 тис. га. У 1930-х рр. ці території було позбавлено природоохоронного статусу, який поновили лише у роки незалежності України (їхня територія увійшла до п'яти національних природних парків та Чорноморського біосферного заповідника). Просував ідею створення мисливських заказників, яких станом на 1927 р. налічувалося в Україні аж 200 загальною площею 163,5 тис. га.

Був редактором збірника «Матеріали охорони природи на Україні» (1928) та журналу «Вісті Державного степового заповідника „Чаплі“ ім. Х. Г. Раковського» (1927—1929).

Доклав значних зусиль для збереження заповідника «Асканія-Нова». У 1920 р. влада вирішила розорати заповідник, хоча Наркомзем УРСР виступав за збереження степу. Як результат зусиль Аверіна, 20 січня 1921 р. було затверджено тимчасове "Положення про перший український державний заповідник «Чаплі» («Асканія-Нова»). У 1928 р. на території «Асканії-Нова» захотіли створити зернову фабрику, і лише після втручання природоохоронців на чолі з Аверіним заповідник було врятовано.

З 25 квітня 1928 р. обійняв посаду заступника голови Всеукраїнського комітету охорони природи при Народному комісаріаті праці УРСР і планував розширити заповідну мережу. Проте, після 1932 р. охорона природи була оголошена «шкідливою», закрито низку заповідників і арештовано багатьох вчених екологів і

біологів, а в 1934 р. – закрито громадські організації, що опікувалися заповідниками. Почали з'являтися публікації зі звинуваченнями екологів, зокрема В. Г. Аверіна, у шкідництві та націоналізмі.

Після Другої світової війни професор Аверін був представником Харківського відділення Всеукраїнського товариства охорони природи, проте його остання публікація на природоохоронну тематику датується 1930 р. Охороні природи він присвятив 19 праць, наполягав на забороні весняного полювання, необхідності створення нових і збереженні існуючих заповідних територій, охороні тварин тощо.